

ΜΙΑ ΠΟΛΗ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Θεσσαλονίκη

ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΣΑΚΗΣ ΣΕΡΕΦΑΣ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΑΡΙΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, ΚΑΜΙΛΟ ΝΟΛΛΑΣ

ΜΕΤΟΙΧΜΙΟ

ΜΙΑ ΠΟΛΗ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Θεσσαλονίκη

ΝΕΑ ΕΜΠΛΟΥΤΙΣΜΕΝΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΣΑΚΗΣ ΣΕΡΕΦΑΣ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΑΡΙΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, ΚΑΜΙΛΟ ΝΟΛΛΑΣ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Καλαμαριά

ΠΛΕΕΙ ΤΟ ΣΟΒΙΕΤΙΚΟ ΚΑΡΑΒΙ «Άραράτ» στά νερά τοῦ Θερμαϊκοῦ. Ἀντί γιά τή Θεσσαλονίκη, τραβᾶει δεξιά.

Σταμάτησε στό Καραμπουρνάκι. Μιά στεριά σάν ἀνάχωμα. Ἐρημιά καί ξεραῖλα παντοῦ. Οὔτε δέντρο, οὔτε σημάδι πράσινης ζωῆς. Μονάχα στρατιωτικά παραπήγματα, ἐγκαταλειμμένα. Καί τό Λοιμοκαθαρητήριο, ὅπως τούς ἐξήγησαν.

Ἐδῶ κατέβασαν τό ἀνθρωπομάνι ἀπ' τό Βατούμ. Ἄλογα τουμπανιασμένα κείτονται χάμω. Στουμπώνει ἡ μύτη ἀπ' τή δυσσομία. Κοράκια κι ὄρνια χυμοῦν κάθε τόσο στά ψοφίμια. Λεφούσι οἱ κρεατόμυγες στριφογυρίζουν στά μισοφαγωμένα κουφάρια. Ρουφᾶνε τό σάπιο αἷμα κι ἀφήνουν τ' αὐγά τους. Πρασινισμένα βαλτονέρια στούς χωματόλακκους, ὅπου κουνούπια καί σκνίπες ἔχουν γιατίακι καί μόνιμο στέκι. Οὔτε δρόμος, οὔτε μονοπάτι. Μονάχα λακκοῦβες γεμάτες λάσπη. Λάσπη μαύρη, πηχτή, γλιτζερή.

Φορτωμένοι τά μπαγάζια καί τά μπογαλάκια, κοιτᾶνε γύρω μ' ἀπόγνωση. Ἰσια ὅλους στό Λοιμοκαθαρητήριο. Γυναῖκες, ἄντρες, παιδιά, μωρά. Γεροί καί ἄρρωστοι. Μαζί καί τά πράματα. Ὅ,τι κατάφεραν νά σώσουν ἀπ' τήν τούρκικη μαγιά. Ὅλα στὸν κλίβανο.

Τούς δώσανε σαποῦνι καί τούς στρίμωξαν κάτω ἀπ' τά ντούζ. Νά λούσουν κορμί καί κεφάλι. Χωριστά ἄντρες, χωριστά γυναῖκες.

Πρὶν καλοτελειώσουν, τούς βάλανε στούς ὀλάνοιχτους θάλαμους. Σειρά ἡ δεύτερη μπαταριά. Τοῖτοιδοι περιμένουν τά ροῦχα ἀπ' τὸν κλίβανο. Ἀχνιστά, ζεστά τά κορμιά, τά δέρνει ὁ Βαρδάρης πού φυσομανᾷ ὀξω καί μπουκάρει μέσα. Σηκώθηκε ἡ πέτσα ἀπ' τήν ἀπότομη ἀλλαγὴ. Τρέμουν οἱ φρεσκολουσμένοι. Τινάζονται ἀπάνω. Κουλουριάζονται. Χτυπᾶνε χέρια. Χοροπηδοῦνε νά συνεφέρουν ἀπ' τό κρύο.

Χύμηξαν ὅλοι μαζί, σά φέρανε τά μπογαλάκια ἀπ' τὸν κλίβανο. Τί, αὐτά εἶναι τά ροῦχα τους; Ὅλα καταστραμμένα. Ποῦ νά ξεχωρίσεις, σέ τοῦτα τά κουβαριασμένα βρεμμένα κουρέλια, τό δικό σου; Κι ὁ Βαρδάρης δέ χωρατεύει. Βιτσιές τά παγωμένα φυσήματα στή μελανιασμένη σάρκα. Τριζοκοποῦν τά δόντια ἀπ' τό κρύο. Τινάζεται ἄρρευμα ἡ καρδιά. Πονᾶνε τά σωθικά. Ἀρχισαν κιόλας τά «γκάχ γκούχ».

Ἄπ' τό Λοιμοκαθαρθήριο, ἴσια στήν Καλαμαριά, στούς θάλαμους. Ἐξήντα οἱ θάλαμοι. Χίλια μέτρα μακριά ἀπ' τή θάλασσα. Ὅλοι ξυλοδεσιά. Πισσόχαρτο στή στέγη. Στηρίζονται σέ πάσσαλους, μισό μέτρο πάνω ἀπ' τή γῆς. Ὁ κάθε θάλαμος 15 ἐπὶ τέσσερα τετραγωνικά μέτρα. Οἱ πῖο πολλοί σέ σχῆμα Π. Στή μέση τά κοινόχρηστα ἀποχωρητήρια.

Ἐδῶ θά ριζώσουν οἱ ξεριζωμένοι ἀπ' τόν Πόντο καί τόν Καύκασο.

Γυναῖκες κι ἄντρες ἀπελπισμένοι. Τό βούρκωμα γίνεται κόμπος στό λαμό. Τό κλάμα κάψιμο στό μάτι, κάψιμο στήν ψυχή.

Μέ τί λαχτάρα ξεκίνησαν τότε γιά τήν Ἑλλάδα... «Ἐφέκαμε τά χτήνια μας καί τό πουλὶν τό γάλαν, θά πᾶμε στήν Ἑλλάδαν». (Ἀφήσαμε τά χτήματά μας καί τοῦ πουλιοῦ τό γάλα, γιά νά πᾶμε στήν Ἑλλάδα).

Αὐτοὶ πού στό στόμα τους ζοῦν ἀκόμα τά ὑπολείμματα τῆς γλώσσας τοῦ Ὅμηρου, αὐτοὶ πού δούλευαν τή μέρα στό χωράφι, στό μαγαζί καί τή νύχτα στητοὶ φρουροῦσαν μέ τά μάνλιχερ τά πανάρχαια ἑλληνικά χρώματα, τίς πανάρχαιες ἑλληνικές ρίζες, αὐτοὶ οἱ πιστοὶ θεματοφύλακες, αὐτοὶ πού στή λέξη «Ἑλλάδα» στράγγιζαν ὁλόκληροι ἀπὸ συγκίνηση, γίνονταν συναίσθημα, καί ρίγος, καί παλμός, αὐτοὶ ἐδῶ στήν πανερημιά, στήν ἐγκατάλειψη θά ζήσουν;

Οἱ γυναῖκες κάνανε τόν πόνο δύναμη καί βάλθηκαν νά συγυρίζουν. Νά βολέψουν τήν οἰκογένειά τους σέ μιά κόχη. Ἡ πρώτη τους δουλειά νά στουμπώσουν μέ παλιόχαρτα καί κουρέλια τίς τρύπες στά σανίδια. Νά μὴν μπαμβογαίνουν ὁ ἀγέρας, οἱ σκόνες, τά ποντίκια, οἱ σκορπιοί, τά μαμούνια.

Μέρες πολεμοῦν νά στήσουν τό καινούργιο νοικοκυριό. Χώρισαν τόν κάθε θάλαμο σέ τετράγωνα. Βοηθᾶνε κι οἱ ἄντρες. Ἄφησαν ἓνα πέραςμα. Καρφώσανε καρφιά στά σανιδένια τοιχώματα. Δέσανε σκοινιά, ὅσο φτάνει τό μπόι, καί κρεμάσανε τσούλια, κουρελοῦδες, τσουβάλια, ὅ,τι εἶχανε. Ἐτοιμο τό καμαράκι. Τρία ἐπὶ τρία. Τόσο ἀναλογεῖ σέ κάθε οἰκογένεια. Οὔτε μέτρο σωστό γιά κάθε ἄνθρωπο. Ἄντε, τά βολεύεις τή μέρα. Τά παιδιά παίζουν ὄξω. Ὁξω μαγειρεύουν οἱ γυναῖκες. Ὁξω πλένουν. Κι οἱ πῖο πολλοὶ πιάστηκαν σέ δουλειές. Ὅμως τίς νύχτες... Κοιμισμένοι ὁ ἓνας κολλητά στὸν ἄλλον. Κάνεις νά γυρίσεις, καί πέφτεις πάνω στὸν πλαϊνό σου. Πᾶς νά σηκωθείς, καί πατᾶς τοὺς ἄλλους.

Τώρα πού πιάσανε τά κρύα, τί γίνεται; Παστώθηκαν ὅλοι μαζί στά

κουρελένια καμαράκια τους. Μόλις ξυπνήσει ή οικογένεια, στοιβάζουν οί γυναίκες τά στρωσίδια στην άκρη. Στη μέση ή φουφού μέ τό τσουκάλι. Πότε μέ νερό, πότε μέ φαί. Τό πρώτο πράμα πού αγοράσανε όλες είναι ή φουφού. Μερικές πήρανε κι ένα τραπεζάκι. Έκεί πλένουν τά πιάτα. Έκεί στοιβάζουν τά κουζινικά. Από κάτω ό κουβάς νά μαζεύουν τά βρώμικα νερά πού ρίχνουν ὄξω. Όξω πάντα ή μπουγάδα. Ποῦ άλλου; Κρύο, Βαρδάρης, παγωνιά χιόνι. Ποιός κοιτᾶ τόν καιρό; Κάνε κι άλλιῶς.

Δέ σταματᾶ ν' ανοιγοκλείνει ή πόρτα. Καλό αὐτό. Δέ σέ πνίγει ή μπόχα ἀπό ὀγδόντα τόσους ἀνθρώπους. Φεύγουν οί μυρωδιές ἀπ' τά τουρλού τουρλού φαγιά. Αερίζεται λιγάκι θάλαμος ἀπ' τήν καρβουνίλα.

Άσχημα οί νύχτες. Μπερδεύεται ή ἀπόπνοια τοῦ χνότου μέ τήν ποδαρίλα, μέ τήν γκαζίλα τῆς λάμπας, μέ τίς ἀναθυμιάσεις τῆς κατουρίλας. Ποῦ νά βγοῦνε τά παιδιά, οί γέροι, οί ἄρρωστοι στή λάσπη καί στό παγωμένο σκοτάδι; Όλες τίς ἀνάγκες στόν ντενεκέ. Φορές φορές δέν παίρνει ή μύτη χαμπάρι. Όλα τά σκεπάζει τό λιβάνι. Δέ λείπουν οί πεθαμένοι ἀπ' τούς θαλάμους. Άσε τό νοσοκομεῖο. Μαζεμένοι μπαίνουν. Μαζεμένους τούς θάβουν. Οί γυναίκες ξαγρυπνώντας, πνίγουν τό θρήνο τίς νύχτες στό ἄφωνο μοιρολόι, στό βουβό κλάμα. Καί τή μέρα βλέποντας τό νιοσκαμμένο νεκροταφεῖο, φωνάζουν τόν πόνο τους:

Τ' ἔρημον τό Καρά Μπορούν τριγύλ τριγύλ ταφεῖα.

Άνοιξτεν καί τερέστατα ὄλια Καρσί παιδιά.

(Τό ἔρημο Καραμπουρνού γύρω τριγύρω τάφοι.

Άνοιξτε νά κοιτάξετε ὄλα τά παιδιά τοῦ Κάρς).

Καί τά καράβια ἀσταμάτητα κουβαλᾶνε...

Τόν Όκτώβρη τοῦ 1923 ἔφθασε ἀπ' τή Ρωσία στήν Καλαμαριά ό Πῶργος. Τό 'σκάσε ἀπ' τά σύρματα τοῦ Λοιμοκαθαρητηρίου καί τρέχει μέ τό μπογαλάκι του στούς θαλάμους νά βρεῖ τούς δικούς του. Ρώτησε κι ἔμαθε ὅτι ή θεία Χαρίκλεια, ή ἀδελφή τοῦ πατέρα του, ἐδῶ μένει.

Τά 'χασε ἐκείνη μόλις τόν εἶδε μπροστά της.

— Άγόρι μου, Πῶργο.

— Άμμα.

Φιλία, κλάματα, χαρές, γέλια.

— Πότε ἤρθες;

— Τώρα. Μ' ἐκείνο τό καράβι. Τό βλέπεις; Γράφει ELIAN. Εἶναι γαλλικό. Πρὶν λίγο μᾶς βγάλανε μέ τίς βάρκες. Οἱ ἄλλοι εἶναι στό Λοιμοκαθαρτήριο. Ἐγὼ τοὺς ξέφυγα.

— Ποῦ εἶναι ἡ μητέρα, τ' ἀδέλφια;

— Ἡ μητέρα πέθανε. Στό Ροστώφ ἔπαθε ἡμιπληγία. Μῆνες στό κρεβάτι. Πήγαμε στό ἑλληνικό χωριό τῆς Ἀνάπας στό Βιζιτώφ. Ἐγὼ δούλευα στά χωράφια νά ζήσω τὴν οἰκογένεια. Ὁ Δημήτρης, ὁ μεγάλος, ἔμεινε στή Ρωσία. Ὅταν τὴ θάψαμε τό 1920, ἄφησα ἐκεῖ τὴ Σοφία καὶ τὴν Ἀρετὴ, τίς δυὸ ἀδελφές μου καὶ τράβηξα πάλι γιὰ τὴ Ρωσία. Δέ λέγονται, ἄμια, τί τράβηξα τρία ὁλόκληρα χρόνια. Πείνα, ἀρρώστιες, ταλαιπωρίες...

Εἶπαν, εἶπαν. Μαζεύτηκαν ὅλοι τριγύρω. Ὁ κύρ Πολυχρόνης, ὁ φίλος τοῦ πατέρα του, ὅλο ρωτάει.

Τ' ἀπόγεμα πῆρε νά κάνει ἕναν γύρο. Παντοῦ βαλτονέρια καὶ λάσπη πηχτή. Μονάχα βάτα καὶ βοῦρλα. Μιλιούνια τὰ κουνούπια, οἱ σκνίπες. Βατράχια καὶ σαῦρες ξαφνιάζουν τὴν ὑδροβία πρασινάδα. Χρυσόμυγες, καὶ μπάμπουροι ζουζουνίζουν στ' ἀγκάθια καὶ στίς ἀγριάδες. Στούς λόφους, ὅσο παίρνει τό μάτι, γύμνια καὶ ξεραῖλα. Ποῦ καὶ ποῦ πουρνάρια καὶ κοντόθαμνα γιὰ βοσκή.

«Τί ἐρημότοπος;», σφίγγεται ἡ καρδιά τοῦ Γιώργου. Ἀνεβαίνει στ' ἀνάχωμα. Φρεσκοσκαμμένη γῆς. Καὶ πάνω στραβωμένα ξύλα πού μοιάζουν σταυροί. Κάθισε κοντά σ' ἕνα νιοκουκουλωμένο ὑψωματάκι. Μπούκωσε μέσα του ἡ πίκρα. Μαύρισε τὴν καρδιά. Ἡ μέρα σταχτερή κι ἀσάλευτη. Ὅλα γύρω τυλιγμένα σέ γκριζόλευκο θάμπος. Θολή, ἀκίνητη ἡ μολυβένια θάλασσα. Πέρα, δεξιὰ στό μυχό, ἡ Θεσσαλονίκη. Πατί τοὺς φέρανε τόσο μακριὰ ἀπ' τὴν πόλη;

Τό σφίξιμο στὴν καρδιά γίνεται κόμπος στό λαρύγγι. Πατί, γιατί; Κλείνει τὰ μάτια. Σταλάζουν τὰ δάκρυα ἀπ' τὰ σφαλιγμένα βλέφαρα.

— Ἐ, Γιώργο. Μπροστά του ὁ κύρ Πολυχρόνης. Τί κλαῖς; Ἐλα, σέ περιμένει ἡ ἄμια.

— Τί ἐρημότοπος;

— Τώρα εἶναι καλά. Πέρσι νά 'βλεπες, ὅταν πρωτόρθαμε ἐδῶ.

— Ἦτανε χειρότερα;

Μόνο χειρότερα; Ἐρημιὰ καὶ σκοτεινά. Μαύρη συφοριασμένη ζωή. Τὴ μέρα ν' ἀλυχοῦνε σκυλιὰ καὶ τίς νύχτες νά οὐρλιάζουν τσακά-

λια. Τό χειμώνα καί λύκοι. Βδομάδες θάβαμε τά ψόφια ἄλογα πού βρωμοκοποῦσαν λέσι. Ποντίκια, σκορπιοί, μαμούνια, ἀράχνες εἶχανε στήσει τό βασιλείο τους στούς θαλάμους. Εἶδανε καί πάθανε οἱ γυναῖκες μας νά τά ξολοθρέψουν. Ἔμ, οἱ κοριοί; Τί μαρτύριο ἦταν ἐκείνο μέ τούς κοριούς, ἀκόμα καί τό χειμώνα. Ἐκατομμύρια στά σανίδια, στά στρωσίδια, ζωντάνεψαν μέ τή μυρωδιά καί τή ζεστασιά τῶν κορμιῶν. Λιμασμένοι χυμοῦσαν πάνω μας καί ρουφοῦσαν τό λιγοστό μας αἷμα. Τούς κυνηγᾶνε μέ ὅλα τά μέσα οἱ γυναῖκες. Ὅμως αὐτοί ποῦ νά λιγοστέψουν.

— Καί πῶς βρεθήκανε ἐδῶ τά ψόφια ἄλογα;

— Στόν πόλεμο ἦταν ἴλη ἱππικοῦ τῶν Συμμάχων. Τό 1914 μέ 18 μαζεύτηκαν στή Θεσσαλονίκη ὅλες οἱ φυλές τοῦ Ἰσραήλ. Ὅταν φύγανε οἱ Σύμμαχοι, τά ἄλογα πού ἀπομείνανε, τά παράλαβε τό Σύνταγμα Ἱππικοῦ τοῦ Μικροῦ Ἐμβόλου. Τά ἀρρωστιάρικα, αὐτά πού δέ χρησιμοποιήθηκαν γιά τή Μικρασιατική Ἐκστρατεία, ἕνα-ἕνα ψοφοῦσαν. Ποιός νά τά θάψει; Ἐμεῖς τά μαζέψαμε, ἀνοίξαμε λάκκους καί τά κουκουλώσαμε. [...]

ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΧΡΥΣΟΧΟΟΥ

*Τό χρονικό τῆς προσφυγιάς στή Θεσσαλονίκη,
Φιλιππότης, δ' ἔκδ., Ἀθήνα 1988, σσ. 117-121*